

vázolni *Sugár I.* kitűnő térképkatalógusa alapján. S nincs az a mai időszerű probléma, amelyhez ez a katalógus segítséget ne tudna nyújtani. Példának csak a város alatt rejtőzködő pincerendszert említem. Nem a vár alatti hadászati célzatú pincefolyosókról van szó; közülük sokat a káptalan készítettett sörgyártáshoz, valamint sör és bor tárolására.

Nem hagyható említés nélkül a jegyzetek (annotációk) arányos és szakszerű elosztása. A 413 térkép leírása 126 oldalt tölt meg. Egy-egy oldalra tehát átlagosan három térkép leírása jut. Az újabb, főleg nyomtatott térképek közül azonban öt is elfér egy oldalon, ezért ahol szükséges, háromnegyed, sőt másfél oldalas leírások is bekerülnek a szövegbe. Mindez a mű előnyére válik.

Az Egerben tevékenykedő mérnökök (és régi geometrák) közül az alábbiak életrajzát adja a szerző: *Bárány Géza, Böhm Ferenc, Fletter János, Hazael Hugó, Hickman Károly, Kapetz Lajos, Lipkos József, Litzner János, Markmüller Károly és Markmüller József, Rapcsák József, Sartory József, Siskovics Mihály,* s végül *Zathureczky Sándor.*

Az egyetlen oldalra elférő irodalom nem azt jelenti, hogy *Sugár István* nem merült el eléggé a rendelkezésre álló eddigi szakirodalom tanulmányozásában,

hanem éppen arra vall, milyen érintőlegesen foglalkozott eddigi kartográfia-történeti kutatásunk városaink és megyéink térképészetének történetével. Ugyanakkor e kitűnő munka rávilágít arra is, hogy mennyi még a tennivaló.

Ki kell emelnem a szerző szorgalmát a forráskutatásban, pontosságát a fogalmazásban és szerénységét az anyag közreadásában. Nem akadunk egyetlen ex cathedra kijelentésre, megállapításra sem. Saját, újabb eredményeit, esetleg régibb kutatások kiegészítéseit közreadva tapintatosan utal azok tőle eredő voltára. Állításait azonban szigorúan pontos és jól értékelt forrásokkal támasztja alá. Több száz új, illetve eddig ismeretlen adatának értékét ez a közlési mód hatványozottan emeli.

Végül köszönettel tartozunk Eger Város Tanácsa VB. Műszaki Osztályának és személy szerint *Zámbori Ferenc* oszt. vezető főmérnöknek a mű kiadása lehetővé tételéért; nemkülönben a szolnoki *Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár* sokszorosító üzem dolgozóinak a katalógus mintaszerűen szép, gondos kiállításáért.

Reméljük, hogy ez csak kezdet volt, s városaink, megyéink követni fogják a nem mindennapi példát.

Bendefy László

TÓTH BÉLA

A DEBRECENI RÉZMETSZŐ DIÁKOK

(*Magyar Helikon, Budapest, 1976. 87 o., 61 kép.*)

1977 első napjaiban vehette kézbe az érdeklődő a Magyar Helikon gondozásában megjelent remek alkotást. A kiadvány a hazai könyvnyomtatás ötszázadik évfordulójának ünnepére készülő sorozat ötödik kötete, amely tartalmi értékén túl formájával és a tipográfiai munka gondosságával is csak növelheti a magyar könyvkiadás hírnevét.

A szerző végigvezeti az olvasót a kollégiumban kialakult rézmetszés történetén, a kezdeti próbálkozásoktól a remekművekig. A mű felépítésén és értékelő megállapításain érződik, hogy Tóth Béla elsősorban a gazdag gyűjtemény iskolai és egyházi vonatkozásait emelte ki. 1975-ben volt szerencsém megtekinteni a híres debreceni kollégium gyűjteményeit,

így a rézmetsző diákok bemutatásra került eredeti nyomólemezeit is, amelyek több mint másfél évszázada őrzik az egykori gondos kezek alkotását. Megkülönböztetett érdeklődéssel figyeltem a sok-sok érték között a térképek készítéséhez metszett, ma már oxidálódott lemezeket, amelyek nemzeti kultúránk becses, mind-azideig eléggé nem méltottat darabjai.

A 61 illusztráció hű képet ad a 15 jeles rézmetsző tevékenységéről, aprólékos munkájuk szépségéről és nem utolsósorban kulturális és didaktikai fontosságukról. Külön kiemelés nélkül, de a feldolgozás során sokat hivatkozik a szerző Eröss Gábor munkásságára, aki szorgalmával és szakértelmével a „togatus diákok” nevéhez illő erőssége volt a nagy

jelentőségű munkák előbbrevitelének. Sajnos, alig olvashatunk a Debrecenben rézmetszést tanult diákok további sorsáról (kivétel Eröss Gábor). Ide kívánczok Karacs Ferenc neve, aki Debrecenből indult és térképészítő-rézmetsző művész megnevezéssel illeti a szakirodalom. Karacs jelentős számú történelmi és hadtörténelmi térképére sajnos nem utal a szerző, pedig neve méltán fémjelzi a magyar rézmetszők munkáját, térképészeteit kimagaslóan értékeli kartográfia-történetünk. Eröss, kikerülve a kollégiumból, elsősorban a nyomdászat iránt érdeklődött, de korán bekövetkezett halála megakadályozta alkotó kibontakozását.

Mint Tóth is megemlíti, a rézmetszők munkája főleg térképek, természetrajzi táblák készítésére korlátozódott. Legjelesebb alkotásuk az *Oskolai Magyar Új Átlás 1804*, mely az 1800-ban megjelent *Oskolai Ó Átlás*-t (12 lapon) nemcsak méreteiben, de tartalmában és metszői kivitelében is messze felülmúlja. Ecsedi írja, hogy az új atlasz „az 1800-ban megjelent atlaszt még a debreczeni ref. kollégiumból is azonnal kiszorította s hazai, közelebről nemzeti iskoláinkban egész a múlt század 40-es évéig ismert, protestáns iskoláinkban széles körben használt volt”. Mint írja: Még az 1843-ban megjelent Fényes-féle atlasz is csak modernebb volt, de teljesség és csinosság tekintetében nem pótolta az „Oskolai Magyar Új Átlás-t”. Ezen második atlasz méreteiben négyszer akkora mint elődje. Félreérthető a kiadvány 22. oldalán, valamint a 24. képhez írt adat (172×215 mm), mert ezek a méretek az 1800-as kiadás méretei. Sajnálattal olvastam, hogy a kollégiumi könyvtárban levő példányból az Európát ábrázoló 2. sz. lap hiányzik. (A kutatók tájékoztatására megjegyzem, hogy a Hadtörténelmi Térképtár gyűjteményében levő példány teljes.) A mappák színezése a politikai területi beosztást emeli ki, pedig a német eredetiben a vallásfelekezetek elterjedése szerint színezték a szelvényeket. Budai professzor felügyelete már a címlap szövegéből is kitűnik: „... kidolgozta és a mennyire lehetett a nemzet nyelvéhez alkalmazta Proff. T. T. Budai Éseiás Úr...” A magyarítás még a metszők nevének írására is kiterjedt. Míg az 1800-as atlaszon Josephus Pap feljegyzés, addig az 1804-es kiadáson már Pap Josef olvasható, mint metsző.

Az adott kor hasonló tevékenységet kifejtő műhelyeivel való összevetés gazdagabb tette volna az így is tartalmas feldolgozást, mert az elolvasás után felvetődött gondolatok között hiányérzet is

van. Így pl. a szerző is hivatkozik Berken (Berkeny) Sámuel (73. o.), másol János nevű (83. o.) rézmetszőre, akiről a „Hadi és más nevezetes események”-ben ezt olvashatjuk: „Az ide zárt Mappa, Oláh Országnak a' Bánáttól fogva Nikopolusig nyúló részét ábrázollya: mellynek alkalmas hasznát lehet venni, reménységünk szerént, Oláh Országban lévő Seregeink Tsatázásaiknak olvasásában. Ez, Berkeny nevű Magyar iffjúnak munkája, mind a' rajzolásra, mind pedig a' mettzésre nézve... Mi, látván az iffjúnak szép tehetségéit 's nagy igyekezetét: tsekélységünkhöz képest 100 tallért igértünk esztendőnként taníttatására, melly igéretünket tellyesítjük is már fél esztendőttől fogva. Költ Bétsben, júniusnak 18-dik napján. 1790”. Ide kapcsolódik az olvasás után két kérdés: 1. Hogyan ért véget a debreceni diákok hasznos és szép munkája? 2. Miért hagyták abba az oktatást is szolgáló idev és nemes feladatot? Tóth Béla idevonatkozólag így ír: „ifjúi kedvteléssel űzték”. A 37. oldalon „... nagyrészt ez a sokoldalú, szellemi és anyagi támogatás tette lehetővé, hogy a rézmetsző ifjak közül a legkiválóbbak 1812-ig együtt maradhattak s dolgozhattak”. Később ez olvasható: „... a történetek sora így hozta magával, hogy sok időnkbe, fáradságunkba, és teménten költségeinkbe került mesterségünkről le mondani... szét oszlani szükséges...” Nos hol az igazság? Bármelyik véleményt fogadjuk el, ma már csak azt mondhatjuk, kár volt a rézmetszés iskolaműhelyét oda juttatni, ahová jutott.

A nagy számú illusztráció választékos bemutatással érzékelteti a togatus rézmetszők munkáját; a zsolnárcímlaptól a „Figurae geometricae”, az „Oskolai Új Átlás” lapjain keresztül „A Templomnak Fundamentomrajza — Debreczen várossa Fekvése” ábrázolásáig. Sajnálom, hogy a tisztelt olvasók nem gyönyörködhetnek az új atlaszlapok (38., 39. oldal) bemutatásában, miután többszörös kicsinyítésük még nagyítóval történő vizsgálatakat is megnehezíti. Célszerű lett volna egy eredeti méretű kivágatot is bemutatni, miután a metszők fő tevékenysége ez volt és az „Új Testamentum” címlapja 3 változatban két oldal terjedelmű (1 változat nem is debreceni), Eröss Gábor betűmintái pedig két oldal terjedelműek. Minden bizonnyal Magyarország térképe, ívközépi átfutással, esetleg külön mellékletként, még értékebbé tette volna a szép gondozású kiadványt.

A felvetett észrevételek ellenére dicséret illeti a szerzőt a kezdeményezésen túl a szövegi és képi bemutatásért, az egy-

kori debreceni diákok oktatásban vállalt úttörő munkájának elemzéséért. A ma már közkinccsnek számító nemzeti értékre méltán büszke lehetett a korabeli magyar oktatásügy és büszkék lehetünk mi is. A dokumentumok feltárása és felhasználása egyre jobban tért hódít, új társadalmi és szellemi igény jelentkezik múltunk és jelenünk történelmének feldolgozására, önismeretünk gazdagítására.

Csendes László

WALTER KERR

DAS GEHEIMNIS STALINGRAD

Hintergründe einer Entscheidungslacht

(Econ Verlag, Düsseldorf—Wien, 1977. 388 o.)

A könyv szerzője azon kevés amerikai újságíró közé tartozik, akik a második világháború alatt hosszabb vagy rövidebb ideig a Szovjetunióban, közelebbről a szovjet—német arcvonalon, haditudósítóként működtek. Walter Kerr 1941 őszétől 1943 tavaszáig küldte háborús híreit, kommentárjait az egyik legnagyobb amerikai napilapnak, a New York Herald Tribune-nak. Tudósítói működése idején zajlott le a moszkvai, majd a világtörténelem legnagyobb szárazföldi hadművelete, a sztálingrádi csata, amelynek eredményeként döntő fordulat következett be a második világháború menetében. Itt jegyezzük meg, hogy Walter Kerr, ellentétben több amerikai történésszel, publicistával, nem vonja kétségbe azt, hogy a sztálingrádi győzelem valóban fordulatot jelentett a második világháború menetében.

A szerzőnek a nagy háborús élmény adta a belső indítékot ahhoz, hogy évtizedekkel a háború befejezése után is keresse és kutassa a Vörös Hadsereg világraszóló győzelmének „titkát”. Nemcsak levéltárakban, könyvtárakban kutatott, hanem a hatvanas évek végén újra felkereste a csata színhelyét, találkozott néhányan az egykori parancsnokok közül, olyanokkal, akik már a háború nehéz napjaiban is beszélő partnerei közé tartoztak. Úgy véli, hogy hosszas kutatómunkája eredményeként sikerült fényt derítenie a sztálingrádi győzelem „titkára”, amely nem volna más, mint az a tény, hogy a legfelsőbb szovjet hadvezetésnek sikerült egy hatalmas ütőerőt képviselő hadászati tartalékot összevonnia, és ennek létét mind a hitleri hadvezetés, mind a szövetséges hatalmak előtt titokban tartania.

Nincs okunk kételkedni a szerző becsületes és őszinte törekvésében, de szemlé-

letmódja alapvetően hibás. Az újságíró, az egykori haditudósító számára valamilyen titokzatosságnak tűnik az, ami minden hadtörténész számára magától értetődő. Az ugyanis, hogy egy modern háború folyamán a stratégiai tartalékok képzéséről, elhelyezéséről, a bevetésükkel kapcsolatos elgondolásokról csupán a legszűkebb vezetőrétegnek lehet tudomása. Így kívánja ezt az ügy szolgálatá, amelyért a fegyveres küzdelem folyik. Az is természetes, hogy erről a döntő jelentőségű katonai intézkedésről nem kaptak információkat a szövetséges hatalmak kormányfői sem.

A Vörös Hadsereg sztálingrádi győzelmének híre annak idején világszerte nagy visszhangra talált. Az Egyesült Államokban a Szovjetunió népszerűsége, a szovjet emberek iránti szimpátia ebben az időben nagy mértékben megnövekedett és ez a rokonszenv volt az uralkodó az amerikai publicisztikában is, ami sajnos a hidegháború éveiben teljesen a visszajára fordult. Később ez az elfogult és minden éresztékében szovjetellenes irányzat módosult. A nyugati világban egyre több objektivitásra törekvő történelmi feldolgozás jelent meg a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának eseményeiről. Walter Kerr munkája is ezek közé tartozik. Ellentétben a korábbi, szinte általánosan mondható sematikus ábrázolásokkal, őszintén törekszik az események elfogulatlan bemutatására. Ha ez nem mindig sikerül, ennek oka nem az objektivitásra való törekvés hiánya, hanem a szovjet valóságot csak nehezen értő amerikai publicista „gyengesége”. Törekszik Sztálin szerepének kiegyensúlyozott, objektív ábrázolására, és a munkában érezhetően megnyilvánul a szovjet nép, a szovjet harcosok iránti őszinte szimpátia. A háborús eseményekkel kap-